

BOLANING PSIXOLOGIK RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Hazratqulova Ruxmina

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Bolalik-bu bola tug'ilgandan boshlab to yetuklik yoshigacha bo'lgan davrni o'z ichiga oluvchi davr bôlib hisoblanadi. Bu davrda bolaning miyasi, ongi, xotirasi umuman olganda bilish jarayonlarning hammasi rivojlana boshlaydi. Bolaning chaqaloqlik davri jismoniy jihatdan juda tez rivojlanish davridir. Odatda odamning yoshi tug'ilgan kundan boshlab hisoblanadi. Lekin aslida odamning dunyoga kelishi, rivojlanishi tug'ilmasdan ilgarigi, ya'ni ona qornidagi davridan boshlanadi.

Kalit so'zlar: idrok, diqqat, shaxsiy rivojlanish, ruhiy rivojlanish, xotira, tafakkur, tasavvur, nutq.

Bola onaning qorndaligi davrida, ya'ni to'qqiz oy mobaynida juda tez va juda murakkab taraqqiyot davrini boshidan kechiradi, uning keyingi rivojlanishi ona qornidagi taraqqiyoti bilan uzviy bog'liqdir. Shuning uchun ham homiladorlik vaqtining har bir vaqti normada o'tsa va kerakli muolajalarni olib tursa chaqaloqlikning yaxshi rivojlanishini taminlaydi. Homiladorlik vaqtida vitaminli mahsulotlardan iste'mol qilsa bolaning rivojlanishiga yaxshi natija beradi. Bola tug'ilgandan keyin u gapira olmaydi faqat ona suti bilan oziqlanadi. Bu davrda bolaga yaxshi parvarish kerak bo'ladi. Yangi tug'ilgan va bir yoshgacha bo'lgan bolalarning tashqi qiyofalari katta odamlarning tashqi qiyofalaridan ancha farq qiladi. Yangi tug'ilgan bolaning boshi gavdasiga nisbatari juda ham katta (gavdasining to'rtidan bir qismiga barobar), bo'yin deyarli yo'q darajada qisqa, gavdasi uzun, oyoq-qo'llari gavdasiga nisbatan qisqa boiadi. Bu davrda bola parvarishga muhtoj bo'ladi hamda uning rivojlanishi shu davrga to'g'ri keladi. Psixolog olim D.B. Elkonin ta'kidlaganidek, "Bola jamiyat a'zosi va shaxs sifatida shakllanib borar ekan, uning psixikasi rivojlanib, olamni aks ettirish qobiliyati go'daklikdan yetuklik davrigacha murakkablashib va takomillashib boradi. Ushbu jarayonning o'ziga xos xususiyatlari, uning qonuniyatlarini bolalar psixologiyasi tadqiq etadi".

Hayotning yettinchi yili bolalarning rivojlanishidagi juda muhim integral davrning davomi bo'lib, u besh yoshda boshlanadi va yetti yoshda tugaydi. Yettinchi yilda besh yoshda paydo bo'lgan yangi aqliy shakllanishlar davom etmoqda. Shu bilan birga, bu shakllanishlarning yanada yangi yo'nalishlari va rivojlanish uchun psixologik sharoit yaratadi. Olti yoshda tana faol ravishda yetuklashadi. Bolaning vazni oyiga 200 grammga, bo'yi 0,5 sm ga oshadi, tana nisbatlari o'zgaradi. 7 yoshli bolalarning o'rtacha bo'yi 113-122 sm, o'rtacha vazni 21-25 kg. Miyaning sohalari deyarli kattalarniki kabi shakllanadi. Ossifikatsiya jarayonlari davom etmoqda, ammo umurtqa pog'onasi hali ham beqaror. Katta

va ayniqsa kichik mushaklar rivojlanmoqda. Qo'l mushaklarining koordinatsiyasi jadal rivojlanadi. Umumiy jismoniy rivojlanish bolaning nozik motorika ko'nikmalarini rivojlantirish bilan chambarchas bog'liq. Barmoqlarni o'rgatish - bu bolaning aql-zakovatini oshirish, nutqni rivojlantirish va yozishga tayyorgarlik ko'rish vositasi.

Shaxsiy rivojlanish. Ongdagi o'zgarishlar ichki harakat rejasi deb ataladigan narsaning paydo bo'lishi bilan tavsiflanadi - nafaqat vizual tarzda, balki ongdagi turli g'oyalar bilan ishlash qobiliyatidir. Bolaning shaxsiyatidagi eng muhim o'zgarishlardan biri uning o'zi haqidagi g'oyalari, o'zini o'zi "MEN" ning keyingi o'zgarishlardir. Ushbu shakllanishlarning rivojlanishi va murakkabligi olti yoshga to'lgan davrda aks ettirishning rivojlanishi uchun qulay shart-sharoitlarni yaratadi - o'z maqsadlari, olingan natijalar, ularga erishish usullari, tajribalari, his-tuyg'ulari va maqsadlarini amalga oshirish va bilish qobiliyati; axloqiy rivojlanish uchun olti, yetti yoshlilar sezgirdir. Bu davr asosan shaxsning kelajakdagi axloqiy xarakterini oldindan belgilab beradi va shu bilan birga pedagogik ta'sirlar uchun juda qulaydir. O'yin harakatlari yanada murakkablashadi va kattalar uchun har doim ham oshkor etilmaydigan alohida ma'noga ega bo'ladi. U bir nechta markazlarga ega bo'lishi mumkin, ularning har biri o'z hikoyasini qo'llab-quvvatlaydi. Shu bilan birga, maktabgacha yoshdagi bolalar o'yin jarayonida atrofidagi sheriklarining xatti-harakatlarini kuzatishi va xatti-harakatlarini o'zgartirishi mumkin. Bu davrning eng muhim xususiyatlaridan biri barcha psixik jarayonlarning o'zboshimchaliklarining namoyon bo'lishidir.

Ruhiy jarayonlarning rivojlanishi. Idrok. rivojlanishni davom etadi. Biroq, bu yoshdagi bolalarda ham, bir vaqtning o'zida bir nechta turli belgilarni hisobga olish zarur bo'lgan hollarda xatolar paydo bo'lishi mumkin.

Diqqat. Agar maktabgacha yoshdagi bolalik davrida ixtiyorsiz diqqat bolada ustun bo'lsa, maktabgacha yoshning oxiriga kelib ixtiyoriy diqqat rivojlana boshlaydi. Bola ongli ravishda uni ba'zi buyumlar va ob'ektlarga yo'naltirish va ushlab turishni boshlaydi. Diqqatning barqarorligi oshadi - 20-25 daqiqa, diqqat hajmi 7-8 ob'ekt. Bola ikki tomonlama tasvirlarni ko'rishi mumkin.

Xotira. Maktabgacha yoshning oxiriga kelib, ixtiyoriy vizual va eshitish xotirasi rivojlanadi. Xotira psixik jarayonlarni tashkil etishda yetakchi rol o'ynay boshlaydi. Maktabgacha yoshdagi (6-7 yosh) oxiriga kelib, bolada aqliy faoliyatning ixtiyoriy shakllari rivojlana boshlaydi. U allaqachon ob'ektlarni tekshirishni biladi, maqsadli kuzatishni o'tkaza oladi, ixtiyoriy diqqat paydo bo'ladi va buning natijasida ixtiyoriy xotira elementlari paydo bo'ladi. Ixtiyoriy xotira bola mustaqil ravishda maqsad qo'ygan holatlarda o'zini namoyon qiladi: eslab qolish va eslash. Aytish mumkinki, ixtiyoriy xotiraning rivojlanishi bola mustaqil ravishda yodlash vazifasini aniqlagan paytdan boshlanadi. Bolaning eslab qolish istagi har tomonlama rag'batlantirilishi kerak, bu nafaqat xotirani, balki boshqa kognitiv qobiliyatlarni ham muvaffaqiyatli rivojlantirishning kalitidir: idrok, e'tibor,

tafakkur, tasavvur. Ixtiyoriy xotiraning paydo bo'lishi madaniy (vositachi) xotiraning rivojlanishiga yordam beradi - yodlashning eng samarali shakli. Ushbu (ideal cheksiz) yo'lning dastlabki qadamlari yodlangan materialning xususiyatlari bilan belgilanadi: yorqinlik, mavjudlik, g'ayrioddiylik, ravshanlik va boshqalar. Keyinchalik, bola tasniflash va guruhlash kabi usullardan foydalangan holda xotirasini mustahkamlashga qodir. Ushbu davrda psixolog va pedagoglar maktabgacha yoshdagi bolalarni yodlash maqsadida tasniflash va guruhlash usullarini maqsadli ravishda o'rgatishlari mumkin.

Tafakkurni rivojlantirishi. Maktabgacha yoshning oxiriga kelib, vizual-majoziy fikrlashning rivojlanishi yuqori darajaga ko'tariladi va mantiqiy fikrlash rivojlana boshlaydi, bu esa bolaning atrofdagi dunyodagi ob'ektlarning muhim xususiyatlari va xususiyatlarini aniqlash qobiliyatini shakllantirishga yordam beradi: solishtirish, umumlashtirish va tasniflash qobiliyati. Vizual va majoziy fikrlash hali ham etakchi hisoblanadi, lekin maktabgacha yoshning oxiriga kelib, og'zaki va mantiqiy fikrlash shakllana boshlaydi. Bu so'zlar bilan ishlash va fikrlash mantig'ini tushunish qobiliyatini rivojlantirishni o'z ichiga oladi. Bu yerda kattalarning yordami kerak bo'ladi, chunki bolalarning fikri, masalan, ob'ektlarning o'lchami va sonini taqqoslashda mantiqsiz ekanligi ma'lum. Kontseptsiyaning rivojlanishi maktabgacha yoshda boshlanadi. To'liq og'zaki-mantiqiy, kontseptual yoki mavhum fikrlash o'smirlilik davrida shakllanadi. Katta yoshdagi maktabgacha tarbiyachi sabab-oqibat munosabatlarini o'rnatishi va muammoli vaziyatlarga yechim topishi mumkin. Barcha o'rganilgan umumlashmalarga asoslanib istisnolar qila oladi, ketma-ket 6-8 ta rasm seriyasini qura oladi.

Tasavvurning rivojlanishi. Maktabgacha yoshning oxiriga kelib, ijodiy tasavvur rivojlanmoqda, bunga turli xil o'yinlar, kutilmagan uyushmalar, taqdim etilgan tasvirlar va taassurotlarning yorqinligi va aniqligi yordam beradi. Katta maktabgacha va kichik maktab yoshi tasavvur qilish funktsiyasining faollashishi bilan tavsiflanadi - birinchi navbatda, qayta yaratish (bu ertak tasvirlarini erta yoshda tasavvur qilish imkonini beradi), so'ngra ijodiy (buning natijasida tubdan yangi obraz yaratiladi). Bu davr fantaziya rivojlanishi uchun sezgirdir.

Nutq. Nutqning tovush tomoni, grammatik tuzilishi, so'z boyligi va izchil nutq rivojlanishi davom etmoqda. Bolalarning bayonotlari tobora boyib borayotgan so'z boyligini va bu yoshda shakllanadigan umumlashmalarining tabiatini aks ettiradi. Bolalar umumlashtiruvchi otlar, sinonimlar, antonimlar, sifatlar va boshqalarni faol ishlatishni boshlaydilar. To'g'ri tashkil etilgan tarbiyaviy ishlar natijasida bolalarda yaxshi rivojlangan dialogik va monolog nutqining ayrim turlari rivojlanadi.

Tayyorgarlik guruhida maktabgacha yosh tugaydi. Uning asosiy yutuqlari inson madaniyati ob'ektlari sifatida narsalar dunyosini o'zlashtirish bilan bog'liq; bolalar odamlar bilan ijobiy muloqot qilish shakllarini o'zlashtiradilar, jinsni aniqlash rivojlanadi va

o'quvchining pozitsiyasi shakllanadi. Maktabgacha yoshning oxiriga kelib, bola kognitiv va shaxsiy rivojlanishning yuqori darajasiga ega, bu esa kelajakda maktabda muvaffaqiyatli o'qish imkonini beradi. 6-7 yoshli bolaning faoliyati emotsionallik va hissiy reaksiyalarning katta ahamiyati bilan ajralib turadi. Maktabgacha yoshdagi bolaning aqliy rivojlanishi va shaxsining shakllanishi o'z-o'zini anglashning rivojlanishi bilan chambarchas bog'liq. Ular o'z faoliyatining muvaffaqiyatidan xabardor bo'lish, tengdoshlarini baholash, o'qituvchining baholashi, kattalar va ota-onalarning ma'qullashi asosida o'zini o'zi qadrlash shakllanadi. Bola o'zini va hozirda oilada, tengdoshlarining bolalar guruhida egallab turgan mavqeyini anglay oladi. 6-7 yoshli katta maktabgacha yoshdagi bolalarda aks ettirish, ya'ni ularning ijtimoiy "men" ni anglash va shu asosda ichki pozitsiyalarning paydo bo'lishi shakllanadi. 6-7 yoshli bolaning aqliy va shaxsiy sohasini rivojlantirishdagi eng muhim yangi shakl sifatida motivlarning bo'ysunishi hisoblanadi. "Menga kerak", "Men qila olaman" motivlarini anglash asta-sekin "Men xohlayman" motividan ustun kela boshlaydi.

O'z "men" ni anglash va shu asosda maktabgacha yoshning oxiriga kelib ichki pozitsiyalarning paydo bo'lishi yangi ehtiyojlar va intilishlarni keltirib chiqaradi. Natijada, maktabgacha yoshdagi bolalik davrida asosiy yetakchi faoliyat bo'lgan o'yin maktabgacha yoshning oxiriga kelib, bolani to'liq qondira olmaydi. U bolalikdagi hayot tarzidan tashqariga chiqishga, ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan faoliyatda qulay o'rin egallashga muhtoj, ya'ni bola yangi ijtimoiy pozitsiyani - "maktab o'quvchisining pozitsiyasini" qabul qilishga intiladi, bu 6-7 yoshli bolalarning shaxsiy va aqliy rivojlanishining eng muhim natijalari va xususiyatlaridan biridir.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:

1.Nishanova Z. va Alimova G.: "Bolalar psixologiyasi va uni o'qitish metodikasi": M: Toshkent-2006 yil: 4- bet.

2.Nishanova Z.T, Kamilova N.G, Abdullayeva D.U, Xolnazarova M.X.: "Rivojlanish psixologiyasi va pedagogik psixologiya". M: Toshkent-2018; 1-bet.

3.Nishanova Z.T; ALIMOVA G.F; Turg'unboeva A.G'; Asranboeva M.X. "Bolalar psixologiyasi va psixodiagnostikasi" M: Toshkent-2017; 23 bet.

